

Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849

Több évtizedes fáradságos gyűjtő és feldolgozó munkája eredményét tartalmazza az a két, méreteire, adatgazdagságára nézve is tekintélyes kötet, amely az 1849 előtti magyar sajtó bibliográfiáját tartalmazza. *Busa Margit* munkája abból a *Dezsényi Béla* által szervezett munkaközösségből eredeztethető, amely az ötvenes évek elején alakult, és amely egy hat kötetre tervezett sorozatban szándékozott kiadni a magyar sajtó bibliográfiáját. Amennyire sajnálatos, hogy a vállalkozás többi kötetének munkálatai elakadtak, s a már szép számban összegyűjtött cédulaanyag tekintélyes része elkallódott (hogy miért és hogyan történhetett ez meg, külön – de nem tanulság nélküli – tanulmány tárgya lehetne), annyira örülnünk kell annak, hogy legalább a tervezett első kötet elkészült. Ehhez azonban a szerző szívósságára volt szükség, aki a kedvezőtlenül való körülmények között, és az egyébként is szerény akadémiai támogatás elapadása ellenére, folytatta és befejezte a munkát; majd újabb szívós küzdelmet vívott annak megjelentetése érdekében.

Elismerésre méltó teljesítmény

Az újságok és folyóiratok katalogizálása és bibliográfiai leírása sokkal bonyolultabb és munkaigényesebb, mint a könyvek hasonló feldolgozása. Bizonyára ez is hozzájárult, hogy elődeink nem kényeztették el vele a felhasználni kívánókat: sajtótörténetünknek csak egyes korszakairól rendelkezünk bizonyos sajtóbibliográfiákkal (*Dezsényi Béla* az 1705–1805, *Kemény György* az 1911–1920, *Monoki István* pedig az 1919–1940 közötti időszak feltárását végezte el). Az utóbbi évtizedek jelentős kezdeményezései voltak a megyei sajtóbibliográfiák összeállításai, de ezek természetesen csak

egy-egy földrajzi egység periodikumait vették számba, míg a másik fontos vállalkozás keretében, a *Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzeteiben* megjelenő *Magyar irodalmi folyóiratok* című bibliográfiai sorozatban *Lakatos Éva* az irodalmi vagy irodalomtörténeti érdekel bíró folyóiratok leíró bibliográfiáját készíti el.

Bár *id. Szinnyei József* már több mint száz évvel ezelőtt megteremtette a magyar sajtótudomány számára a legfontosabb alapot, egy szinte példátlanul teljes nemzeti gyűjteményt, az egykori Hirlaptárat, a feltáró munkálatok csak nehézkesen, többnyire csak egy-egy személy (*Szinnyei, Kereszty, Dezsényi*) ügyszertetéből haladtak valamit előre. Pedig időközben a hírlapoknak és folyóiratoknak mint történeti forrásoknak a jelentősége általános elismerést nyert. Indokolt volt tehát, hogy amikor a második világháború utáni években napirendre került nemzeti könyvtermésünk új, korszerű elveken alapuló feltárásának szükségessége, tervbe vették a magyar sajtó hasonló igényességű feltárását is.

Busa Margit számára is bizonyára a *Régi Magyar Nyomtatványok* című vállalkozás igényesebb, a kutatást sokkal szélesebb körben támogatni kívánó módszerei szolgálhattak mintául. A szűkebb értelemben vett hagyományos bibliográfiai leírás mellett az ő figyelme is kiterjedt olyan fontos adatokra, mint a leírt dokumentumok lelőhelye, a rá vonatkozó szakirodalom és még számos egyéb olyan információ, amelyek a kutatást elősegíthetik. E komplex bibliográfiai program megvalósítása természetesen hatalmas munkatöbbletet jelentett. A kötetek összetételét és az egyes fejezetek arányait jól jelzi, hogy az 1705 és 1849 között megjelent hírlapok és folyóiratok bibliográfiája a két kötetnek (összesen 1136 lap) alig több mint negyedrészt foglalja el (321 lap).

Ezt követi az első részben még a *Sajtótörténeti szakirodalom* című összeállítás (239 lap). A második kötet különböző mutatókon (232 lap) kívül azoknak a mellékleteknek a bibliográfiái leírását és lelőhelyjegyzékét tartalmazza (326 lap), amelyek hírlapok vagy folyóiratok egyes számaiban jelentek meg, lapszámozás nélkül, vagy a lapéval nem folytatólagos pagina-számozással, de csak akkor, ha igazoltan tartozékai voltak a periodikumoknak. E mellékletek (látkép, arckép, térkép, zenemű, felhívás, röplap stb.) feldolgozására eddig nem fordítottak figyelmet, pedig a szerzők szerint ezek szerves részei a lapoknak; forrásértékük, valamint ritkaságuk egyaránt indokolja számbavételüket.

A bibliográfia két testes kötete ennek a sokrétű igénynek minél teljesebb kielégítéséért folytatott szinte sziszifuszi erőfeszítést tükrözi. A teljesítmény – amely mögött az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptára állományának feldolgozása mellett mintegy száz hazai és külföldi gyűjtemény átnézése rejlik – nemcsak a bevezetőben említett okokból, hanem objektív eredményei, a kutatás szolgálata miatt is méltó az elismerésre. E korszak sajtójáról még soha nem készült ilyen részletes bibliográfiai feltárás.

Mindezzel nem ellentétes, sőt úgy gondoljuk, hogy e teljesítménynek egyedüli méltó megbecsülése, ha rámutatunk néhány olyan negatív jelenségre is, amely nélkül a feldolgozás használhatósága, tudományos értéke még nagyobb lenne.

Néhány észrevétel

Általánosságban jellemző az egész műre bizonyos túlméretezettség, és helyenként a kritikai válogatás hiánya. Félreértés lehet az a nézet, hogy a kutatást némely elvi (esetleg merev) határok időnkénti átlépése segíti. Szerintünk éppen fordítva van: az ilyen következtetések inkább elbizonytalanítja a kötet használóját, mert nem tudja pontosan, mit kereshet benne és mit nem.

Ilyesfajta felduzzasztással találkozunk mindjárt magában a sajtóbibliográfiában is. Ez 470 sorszámmal ellátott címet és leírást tartalmaz, de a közös betűrendben sorszám nélkül is besorolást nyertek olyan címek, amelyeket korábban egyik-másik bibliográfia hírlapnak vagy folyóiratnak nyilvánított. Sőt, néhány – a kötet bevezetőjének meghatározása szerint

sem folyóiratnak számító – lap még sorszámmal is helyet kapott az összeállításban (például: 137. sz.: *A' Gyermekek barátja*; 200. sz.: *Kisdedek' Tudományal tellyes Tárháza*; 411. sz.: *Themis*). Véleményünk szerint e címeket legfeljebb egy külön függelékben kellett volna felsorolni.

Nem tartjuk lényegesnek, hogy a bibliográfiai leírások mai szabályaitól helyenként eltér az összeállítás. Egy fogalomnak, a „társlap”-nak a megszokott „melléklap” helyett történő használatával mégsem értünk egyet, mert zavaró lehet. A főlapokhoz kapcsolódóan megjelent 18–19. századi kiadványokat azért kifejezőbb melléklapoknak nevezni, mert e megnevezés jelzi alárendelt jellegüket. A társlapok viszont (például ha egy főlapnak egy időben több melléklapja van) egymáshoz képest mellérendelt viszonyban vannak.

Rendkívül nagy munka fekszik az egyes lapok lelőhelyeinek részletes felsorolásában. Igaz, hogy talán ezek az adatok a leginkább változékonyak: a gyűjtemények gyarapodnak és – sajnos – olykor fogynak is. De e kimutatás így is orientáló a kutatás számára, és egy kicsit talán az állomány nyilvános ellenőrzésének eszköze is lehet.

A lelőhelyek feltüntetése mellett újdonságnak számít a megjegyzés-rovat bevezetése. Ezek az információk elsősorban a szakirodalomból származó olyan adatokat kívánták közölni, amelyek a hírlapokon és folyóiratokon nem találhatók meg. Ezeknek a – főként az egyes lapok elő- és utóéletére vonatkozó tájékoztatásoknak – jogosultsága és haszna kétségtelen, de véleményünk szerint itt is jobb lett volna a nagyobb mértéktartás. Elavult, túlhaladt, régi irodalmi adatok éppúgy feleslegesek, mint a bibliográfiától már távolosó közlések (például a pozsonyi *Magyar Hirmondó*hoz fűzött mindkét megjegyzés (I/1. 159. l.), elavultsága miatt éppúgy elmaradhatott volna, mint a *Hazai Tudósításokkal* kapcsolatos azon megjegyzés, amely a *Ferenczy-Danielik* lexikon alapján a lap néhány sorozatszerkesztőjét nevezi meg (I/1. 94. l.). Bármennyire is jelentős közlésről van szó – hiszen ezen kívül még mennyi ilyen van! –, mégsem e bibliográfiába tartozik annak rögzítése sem, hogy a *Közlöny* 1849. április 21-i száma közölte először a Függetlenségi Nyilatkozatot (I/1. 139. l.). A programcikkek újraközlésének adatai is már a repertoriális feldolgozások feladata lenne inkább.

A kutatók kényelmét szolgálja, hogy az I. kötet második részében a korszak hírlap- és folyóirat-irodalmának szakirodalmát is tanulmányozhatjuk. A kevesebb azonban itt valóban több lett volna. Az egykorú lapokban megjelent forrásanyag erősebb rostálására lett volna szükség, hiszen az egykorú vitacikkek, ha nem közvetlenül valamelyik lappal kapcsolatosak, szintén másfajta összeállításba valók (például: a *Hírnökről* szóló tizenhét tételből tizenhárom ilyen egykorú forrásanyag. I/1. 372–373. l.). Még nagyobb kár, hogy több tétel rossz helyre került, és nem vonatkozik az illető lapra (például *Máté Károly: Az első magyarországi hírlap kérdése* c. tanulmány nem a *Hazai Tudósításokról* szól (I/1. 369. l.), de *Czóbel Ernő: Arany János tervezett néplapja, a Népszabadság* c. írása sem kapcsolódik a *Közlönyhöz* (I/1. 388. l.). Indokolatlan természetesen a *Magyar Museum*nál szereplő három *Döbrentei*ről szóló cikk, hiszen ő a mintegy negyedszázaddal későbbi *Erdélyi Museum*nak volt a szerkesztője (I/1. 405. l.). A nem egyes lapokkal kapcsolatos szakirodalom használhatóságát bizonyára növelné, ha nem szerzői betűrend szerint, hanem valamilyen tematikus vagy időbeli csoportosításban került volna a kötetbe.

A gazdag anyagban való tájékozódást megkönnyítik az I/2. kötetben található mutatók. (A lapok megjelenési éve, helye, valamint nyelvük, szerkesztőik, kiadóik és nyomdászaik szerint készült indexek.) Az e kötetben fellelhető névmutatókon kívül itt található meg a folyóiratok és hírlapok mellékleteinek bibliográfiai leírása és lelőhelyjegyzéke is.

A periodikum-bibliográfiák mindeddig figyelmen kívül hagyták azokat az egyes lapokhoz csatolt látképeket, arcképeket, térképeket, zeneműveket, felhívásokat, rölapokat és hasonló nyomtatványokat, amelyeknek a periodikumával közös lapszámozása nem volt. Ezeknek a forrásértéke – különösen az illusztrációk, térképek esetében – kétségtelen, ezért feltárásuk e bibliográfia keretében is indokolt és hasznos volt, amennyiben valóban szoros kapcsolatban álltak a periodikumokkal. Nagy részük ilyen lehetett, de úgy tűnik, hogy idegen anyag is belekeveredett. Ilyennek gondoljuk azokat a nyilvánvalóan reklám céljából kiadott és esetleg az illető folyóirathoz mellékelte szövegeket, amelyeknek nincs szerves, tartalmi kapcsolatuk a periodikummal (például az *Értesítő* 1836. évi 19. és 25. számához kapcsolt mellékletek egy trieszti biztosítónak, egy karintiai lottónak és egy pesti ortopédiai intéz-

ménynek a hirdetései voltak. (I/2. 801. l.). Egyébként a melléklapok gazdag forrásanyagot képviselnek, kár, hogy tárgymutató hiányában használatuk meglehetősen nehézkes; sajnos csak a mellékletekben előforduló személynevek egy része szerepel a névmutatóban.

*

Busa Margit sajtóbibliográfiája, kritikai megjegyzéseink ellenére is, úttörő jelentőségű, a kutatást jelentősen segítő, korszerű igényekkel elkészített munka. Ráadásul a szerző szívós kitartására nem csak elkészítésénél, hanem a megjelentetéséért folytatott küzdelemben is szükség volt, még akkor is, ha ebben végül is nem maradt magára. Az MTA rövidéletű Sajtótörténeti Munkabizottságának a javaslatára, bizonyos kisebb átdolgozások után, a „Történelmi és kulturális emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása” című kutatási program keretében sor került a kiadásra. A munka bizonyára hosszú időre a korszak kutatóinak alapvető kézikönyve lesz. (*A Magyarországon magyar és idegen nyelven megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Összeáll. V. Busa Margit. I/1–2. köt. 1986. (1988.), OSZK 1136 l. 250 Ft.*)

Kóczy György